

АСИМЕТРИЯ В МІЖНАРОДНИХ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИНАХ: ДЖЕРЕЛА ВИНИКНЕННЯ ТА ФОРМИ ПРОЯВУ

ASYMMETRY IN INTERNATIONAL TRADE AND ECONOMIC RELATIONS: SOURCES OF ORIGIN AND FORMS OF MANIFESTATION

Дашков Святослав Ігорович

аспірант,

Державний торговельно-економічний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5345-9171>

Dashkov Sviatoslav

State University of Trade and Economics

Стаття присвячена визначенню сутності, джерел виникнення та форм прояву асиметрії в міжнародних торговельно-економічних відносинах. Базуючись на розумінні асиметрії як невід'ємної характеристики торговельних відносин від початку їх виникнення, визначено фактори асиметрії (географічний, технологічний, політичний, соціально-культурний) та охарактеризовано їх вплив на міжнародні торговельно-економічні відносини. Обґрунтовано, що асиметрію міжнародних торговельно-економічних відносин слід розглядати як похідну від асиметрій глобального розвитку (економічна, інвестиційна, інформаційна, соціальна), які безпосередньо впливають на можливості реалізації потенціалу країн на світових ринках. Визначено форми прояву факторів асиметричності у торговельно-економічних відносинах країн, які підкреслюють їх похідний характер від асиметрій глобального розвитку.

Ключові слова: міжнародні торговельно-економічні відносини, асиметрія, глобальний розвиток, торговельно-економічні угоди, інтеграція, фактори асиметричності.

A fundamental characteristic of international trade and economic relations is the disproportionality of the development of national economies. The article is devoted to defining the essence, sources of occurrence and forms of manifestation of asymmetry in international trade and economic relations. Based on the generalization of approaches to the interpretation of this concept, asymmetry in international trade and economic relations is defined as a violation of the symmetry of such relations, which will be manifested in the uneven distribution of economic potential, resources, technologies and other factors among their participants. Based on the understanding of asymmetry as an integral characteristic of trade relations since their inception, the factors of asymmetry (geographical, technological, political, socio-cultural) are determined and their influence on international trade and economic relations is characterized. The sources of asymmetry in international trade and economic relations determine the forms (directions) of its manifestation. The article substantiates that the asymmetry of international trade and economic relations should be considered as a derivative of the asymmetries of global development (economic, investment, informational, social), which directly affect the possibilities of realizing the potential of countries on world markets. The sources of asymmetry in trade and economic relations of countries are determined by previously significant and systematized factors, the forms of manifestation of which include: imbalance of trade exchange, unequal conditions of competition, difference in access to markets, dependence on investments, differences in production costs. The identified manifestations of asymmetries emphasize their derivative character from asymmetries of global development and are a logical result of asymmetries in international trade and economic relations. In turn, the results of determining the essence of the asymmetry of international trade and economic relations create grounds for analyzing preferential trade and economic agreements concluded between partners with disproportionate rates and levels of economic development.

Key words: international trade and economic relations, asymmetry, global development, trade and economic agreements, integration, asymmetry factors.

Постановка проблеми. Фундаментальною характеристикою міжнародних торговельно-економічних відносин є диспропорційність розвитку національних економік, що зумовлює їх різний статус у світогосподарській системі, та визначає ризики й можливості присутності на міжнародних ринках. Асиметричність потенціалів у торговельно-економічній сфері зумовлює різні пріоритети, мотиви та стимули для залучення країн світу до міжнародного поділу праці та участі в інтеграційних процесах. Ґрунтовне дослідження ризиків та переваг співробітництва країн з асиметричним рівнем розвитку потребує як уточнення трактування поняття «асиметрія», так й визначення специфіки його використання в контексті міжнародних торговельно-економічних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «асиметрія» (грец. *asymmetria* – невідповідність) зазвичай трактується науковцями як зворотне, протилежне до поняття «симетрія». Під симетрією (грец. *symmetria* – сумірність) в суспільних науках розуміється розмірність, повна дзеркальна відповідність у розташуванні частин цілого відносно середньої лінії, центру; суворона правильність у розташуванні чого-небудь [1]. Визначення асиметрії походить від терміну симетрії, яка є основним принципом самоорганізації матеріальних форм у природі збереження належної пропорції форми об'єкта, його розташування, отже асиметрія є порушенням даного принципу. Так, словник Вебстера надає визначення асиметрії, як брак або відсутність симетрії [2]. Н. Я. Кравчук [3] зазначає, що виходячи з етимологічної сутності цих двох понять, явище асиметрії слід розглядати у філософській єдності двох категорій: «симетрія» як вихідне поняття та «асиметрія» як похідне. Тобто, асиметрія – це несиметричність, порушення симетрії.

Лауреат Нобелівської премії Пол Кругман визначає асиметрію у сфері торговельно-економічних відносин як нерівномірне розподілення вигід та втрат від міжнародної торгівлі між країнами [4]. На думку Дж. Ф. Франкела, асиметрія може бути сукупністю різних факторів, таких як торговельні бар'єри, диференціація товарів і послуг, а також нерівність у розподілі прибутків [5]. К. Хаджіаніс вважає, що успішність лібералізації багатосторонньої торгівлі багато в чому залежить від рівня економічної симетричності країн, які приймають участь у відповідних інтеграційних процесах [6].

В роботі українських дослідників [7] вказується, що існуючі асиметрії розвитку країн при укладанні торговельно-економічних угод між нерівнозначними партнерами можуть бути не подолані, а навпаки поглиблені. Так, О. А. Чугаєв [8] зауважує, що торговельно-економічна інтеграція зазвичай виявляється більш вигідною в економічному сенсі саме для малих економік як більш слабких партнерів, оскільки сприяє економічній відкритості, вирівнюванню цін та умов для бізнесу. Для потужних економік основним інтеграційним стимулом, як правило, є збільшення глобальної та / або регіональної політичної впливовості і отримання транснаціональними компаніями доступу до нових ринків. Н. Г. Калюжна та Л. П. Кудирко [9] зазначають, що попри те, що метою укладання інтеграційних угод є обопільне досягнення національних економічних інтересів, позитивні та негативні ефекти від їх реалізації зазвичай розподіляються нерівномірно, та безпосередньо залежать від співвідношення економічних потенціалів країн.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В цілому науковці згодні, що асиметричність економічного розвитку країн не є перешкодою для укладання ними угод з преференційним торговельним режимом та поглиблення двосторонньої торговельно-економічної інтеграції. Водночас, переваги та ризики такого співробітництва визначаються співмірністю економічних потенціалів, а їх оцінювання потребує дослідження сутності, джерел виникнення та форм прояву асиметрії в міжнародних торговельно-економічних відносинах, що є метою даної статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Узагальнюючи наведені вище міркування науковців, вважаємо, що асиметрію в міжнародних торговельно-економічних відносинах слід розглядати як порушення симетрії таких відносин, яка буде проявлятися у нерівномірному розподілі економічного потенціалу, ресурсів, технологій та інших факторів між їх учасниками. Асиметрія в міжнародних торговельно-економічних відносинах відноситься до нерівності чи неоднаковості умов та можливостей між країнами, що взаємодіють на міжнародних ринках. Це може бути причиною різниці у розмірах економік, рівні розвитку, різними технологічними можливостями, доступом до ресурсів та іншими факторами.

Асиметрія може мати як позитивні, так і негативні наслідки для країн. Позитивні

аспекти асиметрії включають можливість для країн з менш розвинутою економікою отримувати доступ до нових технологій, капіталу та ринків з метою підвищення ефективності та розвитку своєї економіки. Наприклад, країни з високим рівнем розвитку можуть надавати фінансову допомогу, технічну підтримку та інвестиції країнам з низьким рівнем розвитку для стимулювання їхнього економічного зростання. Однак асиметрія також може створювати та підсилювати нерівність у взаємовигідних умовах для країн. Наприклад, країни з великими ресурсами можуть мати перевагу у визначенні цін на ринках або укладанні вигідних угод, що може призвести до нерівних умов конкуренції для інших країн.

Асиметрія в міжнародних торговельно-економічних відносинах має давню історію походження, яка починається разом з встановленням торговельних відносин між різними країнами. Основним фактором її виникнення є географічний, а саме – розмір території країн, доступ до природних ресурсів, кліматичне розташування, яке впливало та продовжує впливати на аграрний сектор національних економік. У період до початку ХІХ століття торгівля в основному відбувалася на основі угод між країнами, які базувалися на обміні різними товарами та послугами згідно географічного фактору: обмін наявними природними ресурсами та їх похідними. Проте з появою промислової революції та зростанням ролі промисловості в економіці деякі країни почали мати велику перевагу у виробництві товарів високої якості за низькими цінами. До географічного фактору виникнення асиметрії, додається технологічний фактор, а саме: оволодіння машинною технологією виробництва, автоматизацією процесів виробництва, доступ до висококваліфікованої праці та спеціалістів, доступ до науково-дослідницької діяльності та її результатів. У другій половині ХІХ століття та на початку ХХ століття цей процес посилювався. Швидкий розвиток промисловості в країнах Європи та Північної Америки призводить до того, що деякі країни, які мали менш розвинуту промисловість, стали відстаючими у торгівлі та економіці загалом. Наприклад, країни Африки, Латинської Америки та Азії, які були в колоніальному або субординаційному стані, мали обмежений доступ до ринків і технологій розвинутих країн. У другій половині ХХ століття після Другої світової війни багато країн почали здійснювати процес деколонізації та працювати над індустріалізацією своїх економік. На даному етапі збільшу-

ється вага політичного фактору виникнення асиметрії: встановленні політичні системи та режими в країнах, правова система країни, її законодавство щодо регулювання економіки та міжнародної торгівлі, міжнародний політичний курс: участь у процесах глобалізації, міжнародних організаціях та ін. Проте, нерівності, що виникли в результаті попередніх процесів, залишилися. Також одним із факторів виникнення асиметрії у міжнародних торговельно-економічних відносинах, який на рівні з географічним фактором існував від початку торговельних відносин між регіонами та країнами, є соціо-культурний фактор, а саме: різниці в мові, культурі, релігії, споживацьких звичаях та інші. Отже, до основних джерел виникнення асиметрії у міжнародних торговельно-економічних відносинах можна віднести наступні фактори.: географічний, технологічний, політичний, соціо-культурний.

Визначивши джерела асиметрії в міжнародних торговельно-економічних відносинах, дослідимо форми (напрями) її прояву. На наш погляд, розглядати їх слід в контексті систематизованих науковцями асиметрій світового господарства в цілому, з подальшою деталізацією відповідно до сфери прояву (торгівельно-економічна). В роботі [10] асиметрії глобального економічного розвитку пропонується розглядати за такими напрямками, як економічне зростання, інформаційний, інвестиційний та соціальний розвиток. Класичним індикатором економічного зростання країн є валовий внутрішній продукт, обсяги та динаміка якого в першу чергу визначають належність країни до певної групи (високорозвинені, такі що розвиваються, з перехідною економікою). Сама наявність таких груп вже вказує на існування об'єктивних економічних асиметрій в глобальній світогосподарській системі. Авторами [10] було проведено кластерний аналіз країн за рівнем валового внутрішнього продукту на одну особу, що дало можливість визначити 7 кластерів країн залежно від його значення, та засвідчити існування асиметрій економічного зростання. На підставі емпіричного аналізу інвестиційних потоків, було отримано аналогічні висновки щодо існування асиметрій інвестиційного розвитку.

Невід'ємною складовою глобалізаційних процесів є соціальний фактор, оскільки соціально-економічні диспропорції значно поглиблюють суперечності глобалізації. Асиметрії соціального розвитку як логічний наслідок економічних диспропорцій в розрізі країн

та регіонів, було підтверджено на підставі аналізу рівня таких соціально-економічних показників, як: частка зайнятих в загальній структурі населення, коефіцієнт охоплення початковою освітою, показник розповсюдження ВІЛ-інфікування, обсяги викидів та ін. [10, с. 23]. Нарешті, як авторами [10], так й іншими науковцями відзначається необхідність врахування асиметрій інформаційного розвитку як результату зростання значущості інформаційної складової глобалізації. Г. В. Дугінець [11] вважає, що невизначеність, як засаднича характеристика світової економіки сьогодення, породжується саме існуючою асиметрією інформації, яка непропорційно розподілена між економічними суб'єктами. Інформація є джерелом та необхідною передумовою набуття переваг у міжнародній конкуренції, а рівні можливості доступу до неї набувають виключного значення в контексті укладання торговельних угод між домінуючими гравцями світового ринку та фірмами країнами, що розвиваються [11, с. 28].

Повертаючись до асиметрій в міжнародних торговельно-економічних відносинах, можемо вважати, що їх наявність є логічним наслідком, в першу чергу, диспропорцій економічного розвитку країн-партнерів. Але, попри вторинний характер відносно темпів та рівня економічного зростання країни, саме зовнішньоторговельна асиметрія визначає конкурентні позиції країни на міжнародних ринках, та є індикатором залучення країни до світового господарства. В процесі торговельно-економічного співробітництва країни як суб'єкти міжнародних економічних відносин прагнуть до реалізації власних зовнішньоторговельних інтересів, і їх можливості в цій площині є прямим наслідком асиметричності відносно інших держав – в позитивному (високі темпи та рівень економічного розвитку) або негативному (низькі темпи та рівень економічного розвитку) сенсі.

Узагальнюючи результати досліджень науковців та авторські висновки, можемо вважати, що асиметрія міжнародних торговельно-економічних відносин є логічним наслідком асиметрій глобального розвитку (рис. 1).

На нашу думку, асиметрію міжнародних торговельно-економічних відносин слід розглядати як похідну від розглянутих вище асиметрій глобального розвитку (економічна, інвестиційна, інформаційна, соціальна), які безпосередньо впливають на можливості реалізації потенціалу країн на світових ринках. Відповідно, джерела асиметричності у

торговельно-економічних відносинах країн зумовлюються раніше визначними та систематизованими факторами: географічний, технологічний, політичний, соціо-культурний.

Деякі з визначених факторів є апіорними, то асоціюються з потенційними конкурентними перевагами країни в міжнародному поділі праці, які вона може забезпечити на підставі таких констант свого розвитку, як географічний фактор (кліматичне положення, природні ресурси, розмір території тощо) та соціо-культурний фактор (мова, культура, релігія, споживчі пріоритети). Раціональна довгострокова політика щодо використання факторів географічного походження забезпечує державі збільшення привабливості умов для економічного розвитку та, відповідно, зміцнення її позиції на світових ринках, що визначає роль політичного фактору в системі джерел асиметрії міжнародних торговельно-економічних відносин.

Ефективне використання та управління факторами історико-географічного походження має враховувати соціо-культурну компоненту, специфіка якої може суттєво впливати як на позиціонування країни в глобальній економіці, так й на присутність іноземних компаній на її національному ринку. Нарешті, роль технологічного фактору у виникненні асиметрії міжнародних торговельно-економічних відносин зумовлюється різними можливостями доступу країн до результатів науково-дослідної діяльності, передових технологій та кваліфікованих кадрів, що безпосередньо впливає на їх здатність виробляти та постачати на світові ринки якісну та конкурентоспроможну продукцію.

Ґрунтуючись на розумінні П. Кругманом міжнародних торговельно-економічних відносин як взаємодії між країнами у сфері торгівлі та економіки, яка включає у себе обмін товарів, послуг, капіталу та технологій [12], можемо визначити такі форми прояву їх асиметрії:

- дисбаланс торговельного обміну – країна може імпортувати більше товарів, ніж експортує, що створює дефіцит торговельного балансу;
- нерівні умови конкуренції – наявність різних правил гри та нерівних умов конкуренції може призводити до вигоди однієї сторони на шкоду іншої;
- різниця в доступі до ринків – один ринок може бути більш відкритим для іноземних партнерів, ніж інший, що впливає на обсяги торгівлі.

– залежність від інвестицій – асиметрія може проявлятися в залежності однієї країни від іноземних інвестицій або іноземних ринків для збуту своєї продукції;

– різниця у витратності виробництва – відмінності у виробничих витратах можуть впливати на конкурентоспроможність товарів та послуг на світовому ринку.

Висновки. Визначені прояви асиметрій (див. рис. 1) підкреслюють їх похідний характер від асиметрій глобального розвитку та логічний результат асиметрій у міжнародних торговельно-економічних відносинах. Так, дисбаланс торговельного обміну та відмінності у виробничих витратах, в першу чергу, є наслідком економічних диспропорцій в розвитку країн (економічна асиметрія глобального розвитку), історико-географічних умов

виробництва та рівня його технологічності (відповідно географічний та технологічний фактори асиметрії міжнародних торговельно-економічних відносин). Нерівність умов доступу до ринків можна розглядати як прояв інформаційної асиметрії глобального розвитку та наслідок штучних регуляторних обмежень, запроваджуваних в рамках торговельної політики країн світу (політичний фактор асиметрії міжнародних торговельно-економічних відносин), та ін. В свою чергу, результати визначення сутності асиметрії міжнародних торговельно-економічних відносин створюють підстави для аналізування преференційних торговельно-економічних угод, які укладаються між партнерами з диспропорційними темпами та рівнем економічного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Словник іншомовних слів: 23 000 слів та термінологічних словосполучень / Уклад. Л. О. Пустовіт та ін. Київ : Довіра, 2000. С. 834–835.
2. Asymmetry. Merriam-Webster.com Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/asymmetry> (дата звернення: 1.08.2024).
3. Кравчук Н. Я. Асиметрії і дисбаланси глобального розвитку: ідейно-теоретичні та фундаментальні основи. *Міжнародна економічна політика*. 2011. Вип. № 1–2. С. 170–210.
4. Krugman P. Is Bilateralism Bad? [In: *International Trade and Trade Policy*. Edited by Elhanan Helpman and Assaf Rasin]. Cambridge, MA: MIT Press, 1991. P. 9–23.
5. Frankel J., Stein E., Wei S. Continental Trading Blocs: Are They Natural or Super-Natural? [In: *The Regionalization of the World Economy*]. University of Chicago Press, 1996. P. 91–120.
6. Hadjiyiannis C. Regionalism and Multilateral Trade Liberalization with Asymmetric Countries. *Review of International Economics*. 2004. Vol. 12. Issue 3. P. 395–411.
7. Балежентіс А., Яценко О. Асиметрії торговельної інтеграції України та ЄС. *Міжнародна економічна політика*. 2018. № 1 (28). С. 32–62.
8. Чугаєв О. А. Торговельна інтеграція в умовах асиметрії країн. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*. 2016. Вип. 90. С. 164–172.
9. Kalyuzhna N., Kudyrko L. Effectiveness of trade and economic integration of asymmetric countries: Assessment methods and tools. *Journal of Economy and Technology*. 2023. Vol. 1. P. 119–126.
10. Запужляк В. З., Герман Л. Т. Асиметрії глобального економічного розвитку. *Економічний аналіз*. 2014. Т. 18. № 3. С. 16–25.
11. Дугінець Г. В. Інформаційна асиметрія в світовій економіці. *Економічний простір*. 2019. № 150. С. 25–29.
12. Krugman P., Obstfeld M., Melitz M. *International Economics: Theory and Policy*. 10th edition. Pearson Education, 2014. 792 p.

REFERENCES:

1. Pustovit L., et al (2000). *Slovnik inshomovnykh sliv: 23 000 sliv ta terminolohichnykh slovospoluchen* [Dictionary of foreign words: 23,000 words and terminological phrases]. Kyiv: Dovira, pp. 834–835.
2. Asymmetry. Merriam-Webster.com Dictionary. Available at: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/asymmetry> (accessed 1.08.2024).
3. Kravchuk N. (2011). *Asymetrii i dysbalansy hlobalnoho rozvytku: ideino-teoretychni ta fundamentalni osnovy* [Asymmetries and imbalances of global development: ideological and theoretical and fundamental foundations]. *Mizhnarodna ekonomichna polityka*, 1–2, pp. 170–210.
4. Krugman P. (1991). Is Bilateralism Bad? In: *International Trade and Trade Policy*. Edited by Elhanan Helpman and Assaf Rasin. Cambridge, MA: MIT Press, pp. 9–23.

5. Frankel J., Stein, E. and Wei, S. (1996). Continental Trading Blocs: Are They Natural or Super-Natural? In: *The Regionalization of the World Economy*. University of Chicago Press, pp. 91–120.
6. Hadjiyiannis C. (2004) Regionalism and Multilateral Trade Liberalization with Asymmetric Countries. *Review of International Economics*, no. 3, pp. 395–411.
7. Balezhentis A., Yatsenko O. (2018). Asymetrii torhovelnoi intehtatsii Ukrainy ta YeS [Asymmetries of the trade integration of Ukraine and the EU]. *Mizhnarodna ekonomichna polityka*, no. 1(28), pp. 32–62.
8. Chuhaiev O. (2016). Torhovelna intehtatsiia v umovakh asymetrii krain [Trade integration in conditions of asymmetry of countries]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V.N. Karazina*, 90, pp. 164–172.
9. Kalyuzhna N., Kudyрко L. (2023). Effectiveness of trade and economic integration of asymmetric countries: Assessment methods and tools. *Journal of Economy and Technology*, no. 1, pp. 119–126.
10. Zapukhliak, V., Herman, L. (2014). Asymetrii hlobalnoho ekonomichnoho rozvytku [Asymmetries of global economic development]. *Ekonomichnyi analiz*, 18, 3, pp. 16–25.
11. Duhinets, H. (2019). Informatsiina asymetriia v svitovii ekonomitsi [Information asymmetry in the world economy]. *Ekonomichnyi prostir*, no. 150, pp. 25–29.
12. Krugman, P., Obstfeld, M., and Melitz, M. (2014). *International Economics: Theory and Policy* (10th ed.), Pearson Education, 792 p.